

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Факультет хімії та фармації
Кафедра аналітичної хімії

Дипломна робота

на здобуття ступеня вищої освіти магістра

на тему: «**Кислотно-основні властивості систем
“оксид сульфуру(IV) – амін – тропеолін ООО – вода”**»

«Acid-base properties of the “sulfur dioxide – amine – tropeoline - water” systems»

Виконала: студентка заочної форми навчання
спеціальності 102 Хімія

Будько Лілія Сергіївна

Керівник: к. х. н., доц. Хома Р. Є. _____
(підпис)

Рецензент: д. х. н., доц. Кокшарова Т.В.

Рекомендовано до захисту:
протокол засідання кафедри
№ 6 від 17 грудня 2018 р.

Захищено на засіданні екзаменаційної комісії №__
протокол № ____ від « ____ » _____ 2018 р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою, за шкалою ECTS, бал)

Завідувач кафедри

_____ к. х. н., доц. Чеботарьов О. М.
(підпис)

Голова екзаменаційної комісії

_____ к. х. н., доц. Чеботарьов О. М.
(підпис)

Одеса – 2018

Реферат

Дипломна робота виконана на кафедрі аналітичної хімії Одеського національного університету імені І.І. Мечникова і присвячена дослідженню кислотно-основних властивостей систем “оксид сульфуру(IV) – амін – тропеолін ООО – вода”. Робота є частиною та логічним продовженням наукових досліджень, що проводяться за важливішою тематикою кафедри “Обґрунтування вибору методів концентрування, розділення та визначення мікрокількостей речовин з близькими фізико-хімічними властивостями” та є частиною проведених в Фізико-хімічному інституті захисту навколишнього середовища і людини (ФХІЗНСІЛ) МОН України та НАН України систематичних досліджень з уловлювання та утилізації кислих газів. Робота виконана в рамках договору про науково-технічне співробітництво між ОНУ імені І.І. Мечникова і ФХІЗНСІЛ у відділі № 3 “Теоретичних основ уловлювання кислих і основних газів” інституту.

Мета роботи: встановлення кислотно-основних, спектрофотометричних та кольориметричних характеристик системи “оксид сульфуру(IV) – амін – тропеолін ООО – вода”.

Здійснено рН-метричне, спектрофотометричне та кольориметричне дослідження кислотно-основних властивостей систем “хлоридна кислота – основа – тропеолін ООО – вода” та “оксид сульфуру(IV) – основа – тропеолін ООО – вода” (основа – гідроксид калію, моноетаноламін, етилендіамін, поліетиленполіамін та гексаметилентетраамін).

Можлива область застосування: хімічний аналіз, охорона навколишнього середовища.

Ключові слова: кислотно-основні рівноваги, оксид сульфуру(IV), тропеолін ООО, аміни, водні розчини.

Кваліфікаційна робота складається з: 58 стор. машинописного тексту, 32 рис., 3 табл., 56 використаних джерел літератури.

	Стор.
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ	8
1.1. Кисотно-основні рівноваги в системах “оксид сульфуру(IV) – амін – вода”	8
1.2. Хімічні властивості азобарвників	16
1.2.1. Використання тропеоліну ООО в хімічному аналізі	18
1.3. Застосування цифрових технологій у кольориметричних тестах ...	19
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ЧАСТИНА	25
2.1. Об’єкти дослідження	25
2.2. Методики проведення експерименту	25
2.3. Дослідження спектрофотометричних та кольориметричних характеристик досліджуваних систем.....	26
2.4. Кольориметричні розрахунки	26
2.5. Результати та їх обговорення	29
2.5.1. Системи “хлоридна кислота – основа – тропеолін ООО – вода”	25
2.5.2. Системи “оксид сульфуру(IV) – амін – тропеолін ООО – вода”	39
ВИСНОВКИ	52
ЛІТЕРАТУРА	53

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ

Скорочення	Назва
Am	амін
AMSA	амінометансульфокислота
BzA	бензиламін
DBzA	дибензиламін
DETA	діетилентриамін
DEA	діетаноламін
DEMEA	N,N-діетилмоноетаноламін
DMAA	N,N-диметилацетамід
DMBzA	N,N-диметилбензиламін
DMMEA	N,N-диметилмоноетаноламін
EDA	етилендіамін
HMDA	гексаметилендіамін
HMTA	гексаметилентетрамін
MDEA	N-метилдіетаноламін
MeA	метиламін
MEA	моноетаноламін
Mf	морфолін
MMEA	N-метилмоноетаноламін
<i>n</i> -BuA	<i>n</i> -бутиламін
<i>n</i> -HpA	<i>n</i> -гептиламін
<i>n</i> -OcA	<i>n</i> -октиламін
<i>n</i> -PrA	<i>n</i> -пропіламін
PEPA	поліетиленполіамін
Pz	піперазин
SCD	питома колірна відмінність
<i>t</i> -BuA	<i>трет</i> -бутиламін

TBzA	трибензиламін
TMEDA	N,N,N',N'-тетраметилетилендіамін
TRIS	трис(гідроксиметил)амінометан
TrOOO	Тропеолін OOO
TEA	триетаноламін
TMG	тетраметилгуанідин
ΔE_{76}	повна колірна відмінність
MB	межа визначення
МЗБЛБ	межі виконання закону Бугера-Ламберта-Бера

ВСТУП

Актуальність теми. Раніше з метою розробки теоретичних засад створення N-вмісних хемосорбентів оксиду сульфуру (IV) детально досліджена кислотно-основна взаємодія SO_2 з водними розчинами алкіламінів (алкіламінів, амідів, етаноламінів, ді- та поліамінів) з застосуванням електрохімічних методів (рН-, редокс- і кондуктометрія) [1-5]: визначено склад і природа сполук, що утворюються, проведена оцінка їхньої відносної стійкості; виділені та охарактеризовані різними фізико-хімічними методами індивідуальні продукти взаємодії; досить докладно описані хімічні процеси, що перебігають у водній фазі [6-12].

Співробітниками ФХІЗНСІЛ розроблені хемосорбенти кислих газів респіраторного призначення з індикацією “спрацьовування” динамічної поглинальної ємності [13-15], одержані шляхом просочування волокнистих носіїв водними розчинами N-вмісних органічних основ, до складу яких додавались кислотно-основні індикатори з інтервалом переходу забарвлення у межах рН 5,0 – 9,2. Раніше співробітниками кафедри аналітичної хімії ОНУ імені І.І. Мечникова вивчена поведінка кислотно-основних індикаторів методами спектрофотометрії та кольорометрії [16-20]. Методом кольорометрії проведено оціночне дослідження кислотно-основної рівноваги в системах (Am – MEA, PEPA і HMTA).

Тому більш детальне дослідження кислотно-основних властивостей систем “ SO_2 – Am – TrOOO – H_2O ” за допомогою методів рН-метрії, спектрофотометрії та кольорометрії є, безумовно, актуальним завданням.

Мета і задачі дослідження. Метою роботи було встановлення кислотно-основних, спектрофотометричних та кольорометричних характеристик систем “оксид сульфуру(IV) – амін – тропеолін ООО – вода”. Для реалізації вказаної мети було необхідно вирішити наступні завдання:

- провести рН-метричне, спектрофотометричне та кольорометричне дослідження взаємодії в системах “оксид сульфуру(IV) – амін – тропеолін ООО – вода”;

- провести рН-метричне, спектрофотометричне та кольориметричне дослідження взаємодії в системах “хлоридна кислота – амін – тропеолін ООО – вода”
- зробити порівняльну оцінку поведінки рН, кольориметричних та спектрофотометричних характеристик систем “SO₂ – Am – TrOOO – H₂O”.

Наукова новизна одержаних результатів. Вперше для систем “SO₂ – Am – TrOOO – H₂O” експериментально встановлено спектрофотометричні та кольориметричні характеристики.

ВИСНОВКИ

На основі даних рН-метрії, спектрофотометрії та кольориметрії встановлено особливості кислотно-основної поведінки систем “оксид сульфуру(IV) – амін – тропеолін ООО – вода”

1. Виявлено вплив природи аміну на спектрофотометричні та кольориметричні характеристики системи “оксид сульфуру(IV) – тропеолін ООО – вода”.
2. Встановлено, що тропеолін ООО незворотно реагує з компонентами реакційного середовища “оксид сульфуру(IV) – амін – вода”.
3. Отримані спектрофотометричні та кольориметричні дані підтверджують і доповнюють наявну інформацію щодо хімізму взаємодії в системах “оксид сульфуру(IV) – амін – вода”.
4. Тропеолін ООО при взаємодії з компонентами систем “оксид сульфуру(IV) – амін – вода”, очевидно, утворює іонні пари та естери.
5. Отримані результати рекомендовано використовувати при подальшій розробці методики спектрофотометричного визначення амінометансульфокислот.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хома Р.Е., Шестака А.А., Гельмбольдт В.О. *Состав и относительная устойчивость продуктов взаимодействия оксида серы (IV) с водными растворами этаноламинов*. Питання хімії та хімічн. технолог. 2009. № 5. С. 86-89.
2. Хома Р.Е., Шестака А.А., Сохраненко Г.П., Гавриленко М.И., Гельмбольдт В.О. *Комплексообразование оксида серы (IV) с гексаметилентетрамином и гексаметилендиамином в воде*. Журн. прикл. химии. 2011. Т. 84, № 1. С. 18-24. DOI: 10.1134/S1070427211010034
3. Хома Р.Е., Шестака А.А., Гельмбольдт В.О. *О взаимодействии оксида серы (IV) с водными растворами этаноламинов*. Журн. прикл. химии. 2012. Т. 85, № 11. С. 1656-1665. DOI: 10.1134/S1070427212110067
4. Хома Р.Е. *Комплексообразование оксида серы (IV) с этилендиамином и его производными в воде*. Журн. общей химии. 2015. Т. 85, № 4. С. 554-562. DOI: 10.1134/S1070363215040052
5. Хома Р.Е. *Состав и относительная устойчивость продуктов взаимодействия оксида серы (IV) с водными растворами морфолина и N-алкилированных производных моноэтаноламина*. Питання хімії та хімічн. технолог. 2015. № 5. С. 42-46.
6. Хома Р.Е., Шестака А.А., Шишкин О.В., Баумер В.Н., Брусилковский Ю.Э., Короева Л.В., Эннан А.А., Гельмбольдт В.О. *Особенности взаимодействия в системе оксид серы(IV) – гексаметилентетрамин – вода. Первый пример идентификации продукта со связью сера–углерод*. Журн. общ. химии. 2011. Т. 81, № 3. С. 525-526. DOI: 10.1134/S1070363211030352
7. Хома Р.Е., Гельмбольдт В.О., Короева Л.В., Эннан А.А., Мазепа А.В., Брусилковский Ю.Э. *Спектральные характеристики продуктов взаимодействия оксида серы (IV) с водными растворами этаноламинов*. Питання хімії та хімічн. технолог. 2012. № 1. С. 133-136.
8. Хома Р.Е., Эннан А.А., Гельмбольдт В.О., Шишкин О.В., Баумер В.Н. *Синтез, кристаллическая структура, колебательные спектры и термохимиче-*

- ские превращения сульфата трис(оксиметил)аминометана.* Журн. неорг. химии. 2014. Т. 59, № 1. С. 60-65. DOI: 10.1134/S0036023614010069
9. Хома Р.Е., Эннан А.А., Гельмбольдт В.О., Шишкин О.В., Баумер В.Н., Мазепа А.В., Брусилковский Ю.Э. *Синтез и некоторые физико-химические свойства сульфатов бензиламмония.* Журн. общей химии. 2014. Т. 84, № 4. С. 557-561. DOI: 10.1134/S1070363214040069
10. Хома Р.Е., Гельмбольдт В.О., Баумер В.Н., Пузан А.Н., Эннан А.А. *Синтез и строение сульфата метиламмония.* Журн. неорг. химии. 2015. Т. 60, № 10. С.1315-1319. DOI: 10.1134/S0036023615100101
11. Хома Р.Е., Гельмбольдт В.О., Эннан А.А., Баумер В.Н., Пузан А.Н., Кокшарова Т.В., Мазепа А.В. *Ониевые соли серусодержащих оксианионов – продукты взаимодействия оксида серы(IV) с водными растворами 1,2-диаминов и морфолина.* Журн. неорг. химии. 2017. Т. 62, № 6. С. 751–760. DOI: 10.1134/S0036023617060109
12. Хома Р.Е., Гельмбольдт В.О., Эннан А.А., Баумер В.Н., Ракипов И.М., Длубовский Р.М. *Ониевые сульфаты и гидросульфаты – продукты взаимодействия оксида серы(IV) с водными растворами алкиламинов и анилина.* Журн. неорг. химии. 2018. Т. 63, № 5. С. 625-630. DOI: 10.1134/S0036023618050157
13. Патент України на корисну модель UA 94660, МПК В01D 39/00 *Склад для просочування фільтруючого матеріалу.* Эннан А.А., Хома Р.Е., Длубовський Р.М., Абрамова Н.Н., Наумчак В.А. № u201405985. Заявл. 02.06.2014. Опубл. 25.11.2014, Бюл. № 22.
14. Патент України на корисну модель UA100677, МПК В01D 39/00 *Склад для просочування фільтруючого матеріалу.* Эннан А.А., Хома Р.Е., Длубовський Р.М., Абрамова Н.Н. № u201413733. Заявл. 22.12.2014. Опубл. 10.08.2015, Бюл. № 15
15. Патент України на винахід UA 112848, МПК В01D 39/00 *Склад для просочування фільтруючого матеріалу.* Эннан А.А., Хома Р.Е., Длубовський Р.М., Абрамова Н.М., Березовська Т.І. № a201305812; Заявл. 07.05.2013; Опубл. 10.11.2016, Бюл. № 21

16. Snigur D.V., Chebotarev A.N., Bevziuk K.V. *A tristimulus colorimetric study of the acid–base properties of 6,7-dihydroxybenzopyrylium chlorides in solutions*. Moscow Univ. Chem. Bull. 2017. Vol .58, N 4. P. 187-191.
17. Чеботарёв А.Н., Снигур Д.В., Бевзюк Е.В. *К вопросу о возможностях цветометрии в исследовании кислотно-основных равновесий красителей в растворах*. Методы и объекты хим. анализа. 2017. Т. 12, № 2. С. 76-84.
18. Чеботарёв А.Н., Снигур Д.В., Бевзюк Е.В., Пацай И.О. *О возможностях цветометрии и спектрофотометрии в исследовании протолитических равновесий 2,3,7-триоксифлуоронов*. Укр. хим. журн. 2017. Т. 83, № 5. С. 63–70.
19. Снигур Д.В. *Застосування кольорометричних функцій в дослідженні кислотно-основних рівноваг у розчинах органічних сполук*. Дис. ... канд. хім. наук. Ужгород, 2017. 140 с.
20. Snigur D.V., Chebotarev A.N., Bevziuk K.V. *Acid–Base Properties of Azo Dyes in Solution Studied Using Spectrophotometry and Colorimetry*. J. Appl. Spectrosc. 2018. Vol. 85, N 1. P. 21-26. DOI: 10.1007/s10812-018-0605-
21. Хома Р.Е., Эннан А.А.-А., Чеботарев А.Н., Водзинский С.В., Маянская А.О. *Термодинамика диссоциации этаноламмонийных катионов в водных растворах*. Вісник ОНУ. Хімія. 2017. Т. 22, № 1. С. 6-19. DOI: 10.18524/2304-0947.2017.1(61).94707
22. Бородкин В.Ф. *Химия красителей*. М.: Химия, 1981. 248 с.
23. Балашова Т.Д., Журавлева Н.В., Коновалова М.В., Куликова М.А. *Основы химической технологии волокнистых материалов*. М.: МГТУ им. А.Н. Косыгина, 2005. 363 с.
24. Степанов Б.И. *Введение в химию и технологию органических красителей*. М.: Химия 1984. 349 с.
25. Sastry T.M., Rambabu R. *Sensitive Extraction Spectrophotometric Method for the Assay of Abacavir Sulphate using Tropaeolin OOO in Dosage Forms*. Int. J. Chem. Anal. Sci. 2012. Vol. 3, N 8. P. 1533-1536.

26. Baba Harinadha K., Rambabu C., Rao Vara Prasada K., Khan R., Rao Prasada K.V.S. *Assay of Dexmedetomidine in Bulk Samples and Pharmaceutical Formulations by Extractive Spectrophotometry*. Chem. Sci. Trans. 2015. Vol. 4, N 1. P. 270-274. DOI:10.7598/cst2015.4624
27. Naganjaneyulu T., A. Devi T., Papa Rao C., Venkat Rao S.V., Venkat Rao, Rambabu C. *Extractive spectrophotometric methods for the determination of docetaxel in pure and pharmaceutical formulations*. Der Pharma Chemica. 2013. Vol. 5, N 1. P. 131-136.
28. Kalyana R.B., Raghubabu K. *Ion association method for the determination of sumatriptan succinate from tablet dosage forms using tropaeolin OOO*. Int. J. Pharm. Pharm. Sci, 2011b, N 3. P. 175–178.
29. Ismaiel O.A., Hosny M.M. *Development and Validation of a Spectrophotometric Method for the Determination of Tramadol in Human Urine Using Liquid-Liquid Extraction and Ion Pair Formation*. Int. J. Instrum. Sci. 2012. Vol 1, N. P. 34-40. DOI: 10.5923/j.instrument.20120103.02
30. Vinay K.B., Revanasiddappa H.D. *Spectrophotometric determination of quetiapine fumarate through ion-pair complexation reaction with Tropaeolin OOO*. Indian J. Chem. Technol. 2015. Vol. 19, N 3. P. 205-212.
31. Ravindra N. *Spectrophotometric methods for quantitative estimation of sertraline hydrochloride from tablet formulation*. Int. J. Pharm. Anal. Res. 2014. Vol. 3, N 4. P. 422-425.
32. Kumar K.K., Nadh V.R., Nagoji K.E.V. *Extractive Spectrophotometric Determination of Nicergoline Through Ion-Pair Complexation Reaction*. Oriental J. Chem. 2013. Vol. 29, N 1. P. 263-269.
33. Sastry C.S.P., Krishna M.D. *New Spectrophotometric Methods For The Determination Of Pyrithioxine*. Ind. J. Pharm. Sci. 1995. Vol. 57, N 3. P. 130-132.
34. Гаевская О.А. *Исследование травы красавки как источника промышленного получения алкалоидов*. Автреф. дисс. ... канд. фарм. наук. 2004. Москва. 21 с.

35. Адамова Е.М., Чернова Р.К. *Некоторые подходы к экстракционно-фотометрическому определению местноанестезирующих веществ*. Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Химия. Биология. Экология. 2007. № 1. С. 7-10.
36. Бойко М., Врублевська Т., Коркуна О., Тесляр Г. *Взаємодія сульфаніламідів з барвниками різних класів*. Праці НТШ. Хем. Біохем. 2011. Т. 28. С. 7–18.
37. Богомолова И.В. *Физико-химические свойства и аналитическое применение микроэмульсий на основе катионных и анионных поверхностно-активных веществ*. Автореф. дисс. ... канд. хим. наук. 2005. Саратов. 23 с.
38. Ермак И.М. *Взаимодействие бактериальных липополисахаридов с белками и полисахаридами. Модификация физиологической активности липополисахаридов*. Автореф. дисс. ... докт. хим. наук. 2006. Владивосток, 48 с.
39. Бишоп Э. *Индикаторы*. М.: Мир, 1976. - Т. 1. 496 с.
40. Sabnis R.W. *Handbook of acid-base indicators* CRC Press: Boca Raton, 2008. 416 p.
41. Дубенська Л.О. *Вольтамперометрія іонів рідкісноземельних металів(III) у присутності азобарвників*. Автореф. дис... канд. хім. наук. Дніпропетровськ, 2000, 18 с.
42. Хольцбехер З., Дивиш Л., Крал М., Щука Л., Влачил Ф. *Органические реагенты в неорганическом анализе*. М.: Мир, 1979 . 752 с.
43. Полько М., Врублевська Т., Коркуна О., Бойко М. *Спектрофотометричне дослідження взаємодії тропеоліну ООО з іонами осмію (IV)*. Вісник Львів. ун-ту. Серія хім. 2008. № 49. Ч. 1. С. 144–151.
44. Глазунов В.П., Горбач В.И. *Спектрофотометрическое определение содержания аминокрупп в хитозане*. Биоорганическая химия. 1999. Т. 25, № 3. С. 216-219.
45. Гайнутдинова Д.Ф. *Кинетические методы определения малых количеств селена, основанные на модифицированных и новых индикаторных реакциях*. Автореф. дисс. ... канд. хим. наук. 2000. Казань, 28 с.

46. Байдичева О.В., Рудакова Л.В., Рудаков О.Б. *Применение цифровых технологий в цветных тестах биологически активных веществ*. Бутлеровские сообщения. 2008. Т. 13, № 2. С. 50-61.
47. Иванов В.М., Кузнецова О.В. *Химическая цветометрия: возможности метода, области применения и перспективы*. Успехи химии. 2001. Т. 70, № 5. С. 411-428.
48. Стойе Д., Фрейтаг В. (ред.); пер. с англ. под ред. Э.Ф. Ицко. *Краски, покрытия и растворители*. СПб.: Профессия. 2007. 528с.
49. Кириллов Е.А. *Цветоведение*. Л.: Легпромбытиздат. 1987. 128с.
50. Джадд Д., Вышецки Г.М. *Цвет в науке и технике*. М.: Мир. 1978. 592с.
51. Шлифт Г.Ю. *Цифровая обработка изображений*. М.: Эком. 1997. 339с.
52. Пантелеев В.Г., Егорова О.В., Клыкова Е.И. *Компьютерная микроскопия*. М.: Техносфера. 2005. 304 с.
53. Зяблов А.Н., Жиброва Ю.А., Селеменев В.Ф. *Цифровая обработка изображений. Достоинства и недостатки*. Сорбц. и хроматограф. процессы. 2006. Т.6, № 6. С. 1424-1429.
54. Бейтс Р. *Определение рН: Теория и практика*. Л.: Химия, 1972. 398 с.
55. Никитин В.И., Хома Р.Е, Гавриленко М.И. *Потенциометрическое исследование процесса сорбции диоксида серы водным раствором карбамида*. Изв. ВУЗов. Химия и хим. технол. 2000. Т. 43, № 2. С. 14–16.
56. Домасев М.В., Гнатюк С.П. *Цвет, управление цветом, цветовые расчеты и измерения*. Санкт-Петербург: Питер, 2009. 224 с.